

УДК 331.108+526.2

О.С. Хачатурян, ас.

Кіровоградський національний технічний університет

Напрями удосконалення регулювання зайнятості населення та ринку праці на державному та регіональному рівні

Проаналізовано роль ринку праці у регулюванні зайнятості населення на державному та регіональному рівнях. Наведені структури регіонального ринку праці та механізму регулювання зайнятості. Визначено основні соціально-економічні функції ринку праці та напрями їх реалізації. Дана характеристика державної та регіональної політики зайнятості, їх специфічних особливостей і взаємозв'язок. Намічено пріоритетні напрями регулювання ринку праці та зайнятості в умовах економічної кризи.

ринок праці, зайнятість населення, політика зайнятості, регулювання ринку праці

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується зміною соціальної сутності трудових відносин, коли робоча сила з трудових ресурсів, які адміністративно перерозподілялись з однієї сфери в іншу, перетворилась у один з товарів, який має певну кон'юнктуру попиту та пропозиції на ринку праці. Відбулася трансформація самого механізму регулювання ринку праці, ступінь участі держави в регулюванні перерозподілу трудових ресурсів, зазнала змін політика зайнятості.

Проблемам регулювання ринку праці та зайнятості населення присвячено чимало наукових робіт. Вагомих наукових результатів у процесі дослідження зазначених проблем досягли провідні українські вчені-економісти: А. Ачкасов, С. Бандур, Д. Богиня, В. Васильченко, В. Герасимчук, О. Левченко, Е. Лібанова, В. Онікієнко, В. Петюх, У. Садова, В. Секретарюк, Л. Семів, Ю. Туранський, Л. Фільштейн і російські дослідники: О. Белокрылова, В. Буланов, Н. Волгін, А. Заїченко, Б. Збишко, В. Ішін, А. Нікіфорова, А. Рофе та ін. Однак на сьогодні надзвичайно актуальними залишаються питання, пов'язані з визначенням пріоритетних напрямів регулювання ринку праці та зайнятості населення на державному та регіональному рівнях в умовах економічної нестабільності.

Метою статті є обґрунтування пріоритетних напрямів регулювання ринку праці та зайнятості населення на державному та регіональному рівнях в умовах економічної кризи.

В умовах існування різноманітних форм власності та господарювання невід'ємним компонентом регулювання сфери зайнятості населення виступає ринок праці. Він, на думку О.М. Левченка, являє собою соціально-економічний механізм, або сукупність соціально-економічних відносин з приводу поєднання робочої сили та робочих місць на підставі взаємо вигідності та доцільності [5]. Економічний механізм ринку праці визначається через реалізацію економічних інтересів власників засобів виробництва та власників робочої сили, що повинен сприяти відтворенню робочої сили та подальшого розвитку економіки загалом. Отже, в умовах нового типу господарювання, ринок праці слід розглядати як систему соціально-трудових відносин, які ґрунтуються на принципах ринкової економіки.

У свою чергу, регіональний ринок праці являє собою систему, в якій органічно взаємодіють два підлеглих регіональних ринки: ринок робочої сили та регіональний ринок робочих місць [9].

Регіональний ринок праці, з одного боку, відбиває основні риси національного, а з іншого – має свою специфіку, що обумовлюється, передусім, особливостями певної території. Необхідно розділяти, по-перше, первинний і вторинний, по-друге, зовнішній і внутрішній ринки праці (рис. 1).

До первинного ринку праці відносять працюючих на умовах стабільної гарантованої зайнятості, високих доходів, з високим рівнем якості робочої сили; до вторинного – робочу силу, що має низький рівень конкурентоспроможності на ринку праці, як правило праця зайнятих даної категорії не відповідає в повному обсязі потребам підприємств.

До зовнішнього ринку праці має відноситись такий, якому притаманна значна професійна, територіальна, галузева мобільність, плинність працівників, завдяки наявності професій і спеціальностей, що мають попит на різних підприємствах і організаціях; для внутрішнього ринку праці характерна вертикальна та горизонтальна мобільність, переміщення працівників всередині підприємств, професійна підготовка та перепідготовка працівників відбувається тут тільки для власних потреб підприємств.

Рисунок 1- Структура регіонального ринку праці

Ринок праці відображає всі головні риси ринкової системи загалом і виконує дві основні соціально-економічні функції: розподілення трудових ресурсів за активними видами зайнятості (професіями, галузями, підприємствами, територіями) та розподілення доходів у формі окладів, заробітної платні як стимулу та як винагороди за працю.

Реалізація цих функцій ринком праці повинна сприяти ефективності, тобто підвищенню продуктивності, віддачі від людських ресурсів, максимізації доходів, економічному зростанню держави, соціальній справедливості.

Реалізація даних функцій можлива тільки шляхом створення дієвого механізму регулювання зайнятості, як підсистеми загального механізму регулювання економіки. Якщо поняття зайнятості прагне до балансу між бажаними отримати роботу та вимогами ринку праці, то безробіття відображує стан рівноваги між сукупним попитом і пропозицією. Недопущення зниження зайнятості являє предмет механізму її регулювання. Таким чином, головною метою створення механізму регулювання зайнятості є, насамперед, покращання зайнятості та зниження безробіття. Це означає, що механізм регулювання зайнятості містить у собі механізм регулювання безробіття та в цілому являє собою механізм регулювання ринку праці.

Механізм функціонування ринку праці передбачає існування загальноекономічних законів, які можуть здійснити суттєвий вплив на рівень зайнятості, а також зумовити рішення, що приймаються на державному рівні, спрямовані на стабілізацію відносин між робітниками та роботодавцями. Ситуація, що складається в сфері зайнятості, вимагає ретельного аналізу, що передбачає комплексний підхід.

Сьогодні проблема зайнятості тісно пов'язана зі світовою економічною кризою, в умовах якої технічне переоснащення виробництва стає важко досяжним. Зусилля підприємств зосереджуються на підтримці існуючих потужностей, використовуються недостатньо гнучкі технології. Спад виробництва супроводжується формуванням відносного надлишку робочої сили, оскільки для виробництва меншої кількості продукції та послуг потрібна й менша чисельність працівників і, відповідно, робочих місць. Це сприяє накопиченню надлишкової робочої сили, що являє собою різницю між чисельністю економічно активного населення та економічно заданим попитом. При цьому об'єм надлишкової робочої сили, як правило, відповідає об'єму відкритого безробіття. У залежності від подальшого перебігу економічної кризи можливі різні підходи до проведення політики зайнятості. Можна підтримувати найменш розвинуті регіони та соціально незахищені верстви населення шляхом активізації соціальної та фінансової системи. А можна за найменшої можливості інвестувати виробництво, відновити динамічний внутрішньодержавний споживчий ринок, і за рахунок цього зберегти наявні та, можливо, створити нові робочі місця.

Очікуване після економічної кризи збільшення виробництва, як правило, не супроводжується одночасним і адекватним розширенням найму нових робітників. Роботодавці спочатку намагаються збільшити фонд робочого часу наявних робітників, тобто усунути на виробництві «недозайнятість», а потім уже наймають нових. Тому зростання зайнятості звичайно відбувається з певним часовим лагом. Більш того, рівень безробіття може підвищуватись до тих пір, поки режим економічного поживлення не встановиться остаточно. При цьому, чим вище відхилення чисельності працюючих від величини ефективного попиту, тим більш обмеженими будуть можливості розширення зайнятості за рахунок найму нової робочої сили.

Швидкість, з якою розширення зайнятості слідує за економічним поживленням, залежить не тільки від макроекономічної кон'юнктури, але й від інших факторів інституціонального, структурного та іншого характеру. У свою чергу, параметри пропозиції робочої сили визначаються, в першу чергу, демографічною динамікою, міграційною рухливістю населення та соціально-економічними факторами. Є й багато інших причин здатних перешкоджати можливим позитивним змінам. Може бути створено більше робочих місць з режимом неповного робочого часу, ніж звичайних повноцінних робочих місць. Робочі місця, що генеруються економікою, можуть бути з

низькою заробітною платнею. Такі робочі місця здатні задовольнити наявний попит з боку малокваліфікованих робітників. Але з іншого боку, така ситуація здатна ввійти у протиріччя з кваліфікаційною структурою попиту на робочі місця, знизити можливість кар'єрного росту на них і, в кінцевому підсумку, підвищити ймовірність рецидиву безробіття. Ще одна причина безробіття – розрив між новими економічними вимогами до робочої сили та здатністю працівників адаптуватися до умов, які змінюються. Така невідповідність може стати суттєвим фактором збереження та зростання безробіття, особливо тривалого, навіть при наявності вакантних робочих місць, як під час економічної кризи, так і на фазі підйому.

Механізм регулювання в сфері трудових відносин повинен бути відкритою системою, що визначається об'єктами, суб'єктами та характером взаємозв'язків між ними, він повинен не відтворювати вихідне явище, а породжувати нову серію явищ. У даному контексті як суб'єкти виступають три сторони: роботодавець, наймані робочі та держава, що в процесі трудових відносин мають можливість свідомо приймати рішення. Механізм регулювання зайнятості містить весь спектр соціально-економічних відносин даних суб'єктів, а також юридичних, організаційних і психологічних прийомів, методів і інструментів, які забезпечують їх функціонування в системі трудових відносин (рис. 2).

Рисунок 2- Структура механізму регулювання зайнятості

У відповідності до рівнів регулювання зайнятості можна виділити державну та регіональну політику.

Державна політика – це унітарна політика, що проводиться на українському ринку праці, активна по відношенню до умов зайнятості, вивільненим працівникам, і незайнятого населення, пасивна по відношенню до відкритого ринку праці, руху робочої сили, самодостатня по відношенню до соціально-трудової сфери, регулюється законом про зайнятість населення України як частиною соціального законодавства, здійснюється під контролем служби зайнятості як частини системи органів виконавчої влади України, відповідає етапу становлення цивілізованого ринку праці з системою гарантій з безробіття. Об'єктом регулювання державної політики зайнятості виступає зайнятість населення в Україні. Серед цілей державного регулювання можна виділити: підтримка повної зайнятості, стримування безробіття на соціально-допустимому рівні, боротьба з масовим безробіттям, розвиток трудових ресурсів, надання гарантій зайнятості та підтримування доходів безробітних. Державний рівень регулювання передбачає такі форми та методи регулювання як: збереження, підтримування та створення робочих місць, регулювання та регламентація вивільненої робочої сили, надання державних гарантій зайнятості та підтримування доходів безробітних, у тому числі професійне навчання та перепідготовку, заходи адаптації до нових умов зайнятості, матеріальну допомогу соціально незахищеним безробітним. Організація державної політики зайнятості ґрунтується на державній і регіональній програмах сприяння зайнятості та створення робочих місць. Держава виконує наступні функції: є гарантом зайнятості населення, активно протидіє безробіттю, здійснює соціальний захист безробітних. Суб'єктом державної політики зайнятості є Міністерство праці та соціальної політики України, регіональні органи виконавчої влади.

Регіональні особливості зайнятості та функціонування ринку праці витікають зі специфіки формування економічно активного населення, рівня та структури зайнятості, зумовлених спеціалізацією та комплексністю господарства, його забезпеченістю сировинною базою, динамікою та ефективністю виробництва, інвестиційною активністю та привабливістю територій, характером підтримки підприємств з боку державних і регіональних органів влади.

Регіональна політика зайнятості – політика на рівні регіонів, яка враховує особливості локальних ринків праці, активна щодо структур ринків праці та системи економічної активності населення, вибіркова щодо умов зайнятості, інтегрована з соціально-трудовими відносинами, регулюється основами законодавства України про працю та зайнятість, здійснюється на принципах соціального партнерства та в межах компетенції регіональних органів праці та зайнятості, відповідає етапу формування автономних ринків праці в регіонах.

На цьому рівні об'єктом регулювання виступає регіональний ринок праці регіонів України. Цілі регулювання містять наступні: узгодження попиту та пропозиції робочої сили, розвиток трудової та професійної мобільності працівників у відповідності до кон'юнктури ринку праці, регулювання безробіття на основі трудової активізації безробітних. Дані цілі досягаються за допомогою використання наступних форм і методів регулювання: активне трудове посередництво на відкритому ринку праці, інвестування в робочу силу, спрямоване на підвищення конкурентноздатності та мобільності, соціальне страхування від вимушеного безробіття, вибіркоче підтримування робочих місць і розвиток форм зайнятості з урахуванням кон'юнктури ринку праці. Організація політики зайнятості на даному рівні ґрунтується на оперативному регулюванні регіонального та локального ринків праці, системи соціального страхування від безробіття, цільових комплексних програмах професійно-кваліфікаційного удосконалення робочої сили, ефективній зайнятості та мобільності безробітних. На регіональному рівні держава забезпечує правові гарантії соціальної справедливості на ринку праці, активну допомогу примусово безробітним у

професійному навчанні, працевлаштуванні та переїзді до нового місця роботи. Суб'єктами регіональної політики зайнятості є регіональні органи праці, зайнятості та міграції, інфраструктура ринку праці, система соціального партнерства на рівні регіонів України.

На регіональному рівні основним суб'єктом регулювання зайнятості виступає служба зайнятості. Однак потенційні можливості останньої в Україні з ряду причин недовикористані. Її позитивний вплив на ринок праці особливо в умовах економічної кризи повинен бути підвищений.

Один з найбільш потужних інституційних факторів, який впливає на ефективність активної та пасивної політики, - ступінь інтеграції трьох ключових функцій:

- а) підбір робочого місця та працівника;
- б) адміністрування виплат допомоги з безробіття;
- в) спрямування безробітних на активні програми.

Слід відмітити, що основним напрямом у політиці зайнятості стало розширення активних заходів втручання в ринок праці.

Однак, на наш погляд, у регіонах з високим рівнем безробіття пріоритетом у діяльності служб зайнятості повинна бути пасивна політика, але це не означає, що потрібно згорнути програми перепідготовки та навчання безробітних. Особи, що пройшли перепідготовку, як правило, знаходять роботу чи підвищують свою конкурентоспроможність на ринку праці.

У регіонах з низьким рівнем безробіття пріоритет слід віддавати активній політиці. При цьому одним з факторів реалізації активної політики зайнятості є модель гнучкої зайнятості, механізмом реалізації котрої може бути гнучкий робочий час і робоче місце, а також об'єднання політики ринку праці та робочого часу, чим можна досягти наступних цілей: попередження виникнення безробіття; якісне подолання структурного перелому; установлення нових відносин зайнятості.

Пріоритетом у період економічної кризи повинна бути не високо затратна при малій віддачі активна політика, а ефективна пасивна політика на ринку праці, яка проводиться в усіх ринково орієнтованих країнах. Це означає необхідність розробки принципово іншої системи страхування від безробіття.

Аналіз ситуації, що складається на ринку праці в Україні, свідчить про необхідність формування нового господарського механізму регулювання зайнятості населення: механізму, котрий враховував би всі зміни, що відбуваються.

Як свідчить досвід інших країн, позитивні результати приносить децентралізація політики зайнятості, що дає можливість пристосовувати її до регіональних умов. Регіональне регулювання підвищує значення місцевих ініціатив, місцевих органів влади в розвитку виробництва та підприємництва, у підвищенні зайнятості своїх регіонів. Для пом'якшення ситуації в районах концентрації депресивних галузей необхідна завчасна розробка та здійснення за сприяння з боку уряду програм підйому та переорієнтації виробництва. Політика зайнятості повинна носити гнучкий і динамічний характер. Політика працевлаштування та соціальної підтримки незайнятого населення в регіонах у цілому має ті ж задачі, що й на державному рівні. Оскільки задачі даного блоку в значній мірі виконуються регіональними службами зайнятості, то роль регіонів тут ширша, ніж центральних органів влади. Отже, до політики зайнятості необхідно висувати наступні основні вимоги:

1. Регулюючий вплив держави не повинен перешкоджати реалізації вимог економічної ефективності, котрі передбачають мобільність робочої сили, вивільнення лишніх працівників;

2. Високий ступінь зайнятості населення повинен забезпечуватись не збереженням надлишкової чисельності працівників, а створенням нових робочих місць, зниженням потреби населення в нових робочих місцях, забезпеченням інноваційних форм зайнятості;

3. Повинні створюватись умови для наближення оплати праці до необхідних витрат на відновлення робочої сили;

4. У рамках державної та з урахуванням регіональної політики зайнятості необхідно розробляти адресні програми, спрямовані на забезпечення зайнятості кожного конкретного сегменту ринку праці.

Таким чином, видається необхідним відслідковувати загальні тенденції на ринку праці з метою прогнозування рівня зайнятості в майбутньому та прийняття превентивних заходів з запобігання високого рівня безробіття та з захисту населення від її наслідків.

Найважливішою умовою реалізації нової політики зайнятості є фінансова стабілізація, відновлення економічного зростання, збільшення ресурсів для інвестиційної активності та вирішення соціальних проблем.

Список літератури

1. Ачкасов А.Е. Основы стратегии регулирования занятости населения Украины (теория и практика) : дис.... доктора эк. наук : 08.02.03 / Ачкасов Анатолий Егорович. – Харьков, 2004, 2004. – 535 с.
2. Белокрылова О.С. Занятость и рынок труда в переходной экономике: теория и практика / О.С. Белокрылова, А.А. Заиченко. – Ростов н/Д. : «Книга», 1998. – 212 с.
3. Богиня Д.П. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати / Богиня Д.П. – К. : Інститут економіки НАНУ, 2001. – 300 с.
4. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості : навч. посібник / Васильченко В.С. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
5. Левченко О.М. Управління якістю трудового потенціалу регіону : монографія / Олександр Миколайович Левченко. – Кіровоград : «Код», 2002. – 136 с.
6. Лібанова Е.М. Ринок праці : навч. посібник / Лібанова Е.М. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
7. Никифорова А.А. Рынок труда: занятость и безработица / Никифорова А.А. – М. : Международные отношения, 1991. – 184 с.
8. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятість : навчальний посібник / Петюх В.М. – К. : МАУП, 1997. – 130 с.
9. Садова У. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз / У. Садова, Л. Семів ; відповідальний редактор М.І. Долішній. – Львів: 2000. – 264 с.
10. Рофе А.И. Рынок труда, занятость населения, экономика ресурсов для труда / Рофе А.И., Збышко Б.Г., Ишин В.В. – М. : МИК, 1997. – 160 с.
11. Рынок труда : учебник / [под ред. Буланова В.С. и Волгина Н.А.]. – М. : «Экзамен», 2000. – 448 с.

Проанализирована роль рынка труда в регулировании занятости населения на государственном и региональном уровнях. Приведены структуры регионального рынка труда и механизма регулирования занятости. Определены основные социально-экономические функции рынка труда и направления их реализации. Дана характеристика государственной и региональной политики занятости, их специфические особенности и взаимосвязь. Намечены приоритетные направления регулирования рынка труда и занятости в условиях экономического кризиса.

The role of market of labor is analyzed in adjusting of employment of population on state and regional levels. The structures of regional market of labor and mechanism of adjusting of employment are resulted. Certainly basic socio-economic functions of market of labor and directions of their realization. The public and regional policy of employment, their specific features and intercommunication, is described. Priority directions of adjusting of market of labor and employment are set in the conditions of economic crisis.